

EVI SCHROYEN^a
 LAURA VANDE REYDE^b
 DIRK VAN DAELE^c

Bronnenbescherming in het (Belgisch) criminologisch onderzoek: You have the right to remain silent?

Panopticon, 35 (4), 302-312
 © 2014 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JULI 2014

- a Wetenschappelijk medewerker, Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven (Corresp.: Evi.Schroyen@law.kuleuven.be).
- b Wetenschappelijk medewerker, Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven.
- c Hoogleraar, Instituut voor Strafrecht en Leuvens Instituut voor Criminologie (LINC), KU Leuven.

ABSTRACT

Source protection in (Belgian) criminological research: you have the right to remain silent?

In criminological research guaranteeing anonymity of respondents and confidentiality of data, is often crucial. Even though some ethical/deontological guidelines exist, in the Belgian context, however, little attention is paid to (1) the overall question to what extent sources used within (criminological) research can be protected from forced disclosure and (2) specific questions on how criminological researchers can safeguard anonymity and confidentiality.

Keywords: criminological research, (professional) confidentiality, source disclosure

Kernwoorden: criminologisch onderzoek, confidentialiteit, bronnengeheim

In het criminologisch onderzoek is het waarborgen van anonimiteit van de respondenten en van de vertrouwelijkheid van gegevens vaak van cruciaal belang. Hoewel er deontologische richtlijnen bestaan waarop de criminoloog-onderzoeker zich kan beroepen, werd in België tot nog toe relatief weinig aandacht besteed aan de vraag of en in welke mate de bronnenbescherming in het criminologisch onderzoek in het algemeen en het waarborgen van anonimiteit en geheimhouding van de bronnen in het bijzonder ook daadwerkelijk gewaarborgd c.q. afgedwongen kunnen worden.

1. Inleiding

Het afschermen van bepaalde vertrouwelijke bronnen en het waarborgen van anonimiteit van (bepaalde) respondenten vormen van oudsher belangrijke aspecten van het criminologisch onderzoek. Hoewel confidentialiteit en anonimiteit geen absolute waarden zijn, dragen zij onder meer bij tot het minimaliseren van de bezorgdheden van de respondenten, wat doorgaans resulteert in meer accurate data en een versterking van de kwaliteit van het onderzoek. Het garanderen van confidentialiteit en anonimiteit is immers vaak cruciaal in het verkrijgen van de volledige medewerking van de respondenten (PALYS & LOWMAN, 2000). Het ongebreideld vrijgeven van gevoelige en persoonlijke onderzoeksdata kan een lopend onderzoek daarenboven grondig

verstoren, de medewerking van onderzoekssubjecten in navolgend onderzoek negatief beïnvloeden en mogelijk een invloed hebben op de reputatie en geloofwaardigheid van de betrokken onderzoeker en onderzoeksinstelling (O'NEIL, 1996; WIGGINS & MCKENNA, 1996). Het maatschappelijk belang van het niet vrijgeven van dergelijke informatie ligt dan ook in het vrijwaren van de mogelijkheid van de criminoloog-onderzoeker tot het bestuderen van alle relevante aspecten van de samenleving, wat hem moet toelaten een bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat over vaak controversiële thema's op het domein van de aanpak van criminaliteit en onveiligheid (PALYS & LOWMAN, 2000).

De bronnenbescherming kan in bepaalde gevallen echter op gespannen voet staan met het streven van de overheid om bij de opsporing en vervolging van strafbare feiten te beschikken over een optimale informatiepositie. Hoewel dit spanningsveld steeds aanwezig is, dreigt het nog meer op scherp te worden gesteld als gevolg van een aantal evoluties in de veiligheidszorg in onze hedendaagse laatmoderne maatschappij. Twee factoren dienen in dit verband onder ogen te worden gezien. Enerzijds wordt het klassieke en reactieve *crime fighting*-model thans aangevuld met een op risico-beheersing, preventie en management gerichte benadering (O'MALLEY, 2010), waarbij van de overheid – als bewaker van veiligheid in de risicomaatschappij (BECK, 1992; 2003) – wordt verwacht dat zij een waarschijnlijkheidsdeterminisme onder ogen ziet en de risico's op een verantwoorde wijze afwendt *c.q.* aanvaardt (BOUTELLIER, 2008; VAN GUNSTEREN, 2008). Anderzijds dient te worden gewezen op het zogenaamde *New Public Management* (NPM), dat van toepassing is op de overheid en andere publieke instituten en omschreven kan worden als het ten dienste van de burger handelen volgens de principes van een resultaatgericht of *smart performance* management (BOUCKAERT *et al.*, 2011), waarbij een maximale transparantie moet worden nagestreefd. Beide factoren zijn ook toepasselijk op het criminologisch onderzoek. Dergelijk onderzoek kan voor de overheid immers een uitstekend instrument zijn om risico's te identificeren, te voorspellen en zelfs te beheersen. Daarenboven is ook het criminologisch onderzoek onderhevig aan het streven naar transparantie en de daarmee samenhangende eis van het afleggen van verantwoording.

Deze maatschappelijke en institutionele focus op beheersbaarheid, transparantie en verantwoording kan evenwel een nefast effect hebben op de maatschappelijk verantwoorde criminologiebeoefening in het algemeen en op de in het kader van het criminologisch onderzoek vereiste bronnenbescherming in het bijzonder. Zo dagvaardde de Britse overheid bijvoorbeeld het Boston College van Belfast in 2012 met betrekking tot het *Belfast Project* waarin interviews met (voormalige) IRA-kopstukken werden afgenomen.¹ Een ander voorbeeld betreft de ondermijning van het Australisch onderzoekswerk van FITZGERALD en HAMILTON aangaande illegaal druggebruik, als gevolg van het feit dat de onderzoekers werden benaderd om informatie aan de politie te bezorgen (ISRAEL, 2004). Vanuit overheidsperspectief boden deze acties een opportuniteit om verdere risico's te beperken, waarbij echter geheel werd voorbijgegaan aan de door de onderzoekers geboden vertrouwelijkheidsgarantie. Hoewel er in de Belgische context nog geen vergelijkbare (publiekelijk gekende) precedenten zijn, tonen de gegeven voorbeelden wel aan dat transparantieclaims en een kortetermijnvisie op veiligheid en rechtshandhaving in bepaalde gevallen moeilijk verzoenbaar zijn met de vrijheid van wetenschappelijk onderzoek, waardoor criminologisch onderzoek een bijzonder precaire evenwichtsoefening dreigt te worden (DEVROE, 2010).

Tegen deze achtergrond wordt in deze bijdrage onderzocht op welke wijze de binnen de criminologie als sociale wetenschapsdiscipline geldende methodologische richt-

1 Zie voor meer informatie: <http://bostoncollegesubpoena.wordpress.com/>.

lijnen inzake anonimiteit en confidentialiteit van bronnen kunnen worden verzoend met de toenemende maatschappelijke vraag naar transparantie en verantwoording. Een dergelijke bronnenbescherming kan volgens ISRAEL (2004) gerealiseerd worden via hetzij methodologische/deontologische richtlijnen, hetzij een wettelijke waarborg. In wat volgt, wordt eerst nagegaan welke deontologische richtlijnen de criminoloog kunnen ondersteunen in zijn gemotiveerde keuze met betrekking tot het al dan niet vrijgeven van bronnen. Vervolgens wordt onderzocht in welke mate het beroepsgeheim, de discretieplicht en het bronnengeheim in de context van het criminologisch onderzoek een juridisch gewaarborgde bescherming kunnen bieden. Tot slot worden enkele voorlopige aanbevelingen geformuleerd met betrekking tot het ontwikkelen van een maatschappelijk verantwoord – eventueel juridisch ingebed – onderzoekskader voor criminologen.

2. Deontologische richtlijnen voor criminologisch onderzoek

Deontologische richtlijnen, al dan niet geformaliseerd in een deontologische code, kunnen worden beschouwd als de concrete vertaling van een binnen een bepaalde beroepsgroep heersende (wetenschappelijke) consensus aangaande het wenselijk functioneren. Dergelijke door de gehele beroepsgroep gedragen richtlijnen kunnen de legitimiteit van het handelen van de leden van de betrokken beroepsgroep versterken. Voor wat het sociaalwetenschappelijk – en dus niet enkel criminologisch – onderzoek betreft, zijn er zowel op internationaal als nationaal niveau diverse richtlijnen beschikbaar. Deze gaan nagenoeg allemaal uit van het klassiek schadebeginsel en stellen aldus dat onderzoek geen schade of risico mag inhouden voor lijf, leden en psyche van de onderzoekssubjecten. De onderzoeker moet steeds op een verantwoordelijke en voorzichtige wijze reflecteren over de plaats en gevolgen van zijn onderzoek binnen een ruimere (internationale) maatschappelijke context (FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID, 2009). Aan dit gegeven worden doorgaans de concepten confidentialiteit en anonimiteit gekoppeld.

Vóór de aanvang van het eigenlijke onderzoek moet de onderzoeker de afweging maken of het onderzoeksthema en de potentiële gevolgen voor de onderzoeker zelf aanvaardbaar en dragelijk zijn. Deze *a priori* afweging lijkt op het eerste gezicht een evident gegeven, maar in een context waarin het deviante vaak centraal staat, kan zij op zich reeds problematisch zijn. Denken we bijvoorbeeld aan onderzoek naar pedoseksuelen. Uit diverse (inter)nationale deontologische of ethische codes en bepalingen – te denken valt aan de ethische code van de EU inzake sociaaleconomisch onderzoek (DENCH, 2004) en de verder vermelde richtlijnen van onder meer de British Society for Criminology (BSC, 2006) – kan enkel geconcludeerd worden dat de onderzoeker hier een eigen persoonlijke afweging dient te maken, zij het dat het inwinnen van derdenadvies – hetzij door *peers*, hetzij door een ethisch comité of een begeleidingscomité – de nodige ruggensteun kan bieden en de legitimiteit van het onderzoek kan versterken (FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID, 2009).

Bij de start van het onderzoek dient de potentiële respondent op geïnformeerde wijze een beslissing te nemen over het al dan niet deelnemen aan het onderzoek. Hierbij richt de onderzoeker zich uiteraard op het verwerven van kennis, maar moet hij – zeker bij het bieden van confidentialiteitsgaranties – in het bijzonder aandacht hebben voor ‘those who are vulnerable by virtue of factors such as age, social status, or powerlessness and should seek to minimize such disturbances’ (BSC, 2006). Voor wat betreft de *informed consent* dient binnen het bestek van dit artikel gewezen te worden

op het belang van de afspraken die gemaakt werden met betrekking tot anonimiseren en garanderen van confidentialiteit, bijvoorbeeld over het rapporteren van (zware) strafrechtelijke feiten of het rapporteren aan derden.

MAESSCHALCK *et al.* (2008) omschrijven confidentialiteit als de situatie waarin 'de onderzoeker de identiteit van het onderzoekssubject kan kennen (bv. [ingeval van observatie]..., maar ... zich er wel toe engageert ervoor te zorgen dat niemand anders dan hijzelf de data zal kunnen linken aan het onderzoekssubject'). Zoals in elk sociaal-wetenschappelijk onderzoek dient er steeds omzichtig te worden omgesprongen met het vrijgeven van identificeerbare gegevens, aangezien dit een risico kan inhouden 'as a result of the sensitive nature of the topic, the variety of social interactions, or possible financial or legal implications of the activity being studied' (NATIONAL HUMAN RESEARCH PROTECTIONS ADVISORY COMMITTEE (NHRPAC), 2002). Het beschermen van de confidentialiteit van data van of over respondenten is één van de sleutelementen om dit risico in te dijken. Dat neemt echter niet weg dat het waarborgen van confidentialiteit evenredig dient te zijn met de potentiële schadelijke gevolgen die het vrijgeven van persoonlijke data kan teweegbrengen voor respondenten (NHRPAC, 2002). In dit perspectief kunnen verschillende methoden worden gehanteerd, zoals onder meer *sampling* en het loskoppelen van informatie – respondent/respondentkenmerken (bv. leeftijd, functie, ...). FREIDSON (ISRAEL, 2004) pleit er zelfs voor om al het beschikbare onderzoeksmateriaal na afloop van het onderzoek te vernietigen. Hiertegen bestaat echter een belangrijk bezwaar vanuit methodologisch-deontologisch perspectief, aangezien het vernietigen van het 'ruwe' onderzoeksmateriaal tot gevolg heeft dat de betrouwbaarheids- en zelfs validiteitsgraad van het onderzoek gevoelig daalt en daarenboven indruist tegen de algemeen aanvaarde wetenschappelijke consensus met betrekking tot de transparantie van wetenschappelijk onderzoek.

De ACADEMY OF CRIMINAL JUSTICE SCIENCES (ACJS) stelt dat 'confidential information provided by research participants should be treated as such by members of the Academy, even when this information enjoys no legal protection or privilege and legal force is applied' (ACJS, B18). Ook de ethische code van de BRITISH SOCIETY FOR CRIMINOLOGY (2006, 2) geeft aan dat 'researchers should strive to protect the rights of those they study, their interests, sensitivities and privacy.' De onderzoeker kan echter in de loop van het onderzoek geconfronteerd worden met conflicterende waarden en genoodzaakt zijn een keuze te maken inzake het al dan niet zelf rapporteren. Wat bijvoorbeeld wanneer de onderzoeker te maken krijgt met het gegeven dat de respondent zichzelf of een ander schade dreigt toe te brengen of heeft toegebracht (DENCH *et al.*, 2004)? De ethische code van de AMERICAN ASSOCIATION FOR SOCIOLOGY (ASA) biedt in deze gevallen de mogelijkheid aan de onderzoeker om de confidentialiteit te doorbreken wanneer het gaat om een ernstig en toekomstig gevaar. De situatie wordt echter onduidelijk wanneer het gaat om een potentieel gevaar, bijvoorbeeld ingeval van extremisme. Hoe maakt men een correcte inschatting van wanneer woorden effectief in daden omgezet kunnen worden?

Zo deontologische of ethische codes een meerwaarde kunnen bieden, dient tegelijk te worden vastgesteld dat ze vaak niet verder komen dan het aanreiken van eerder basale richtlijnen die de juridische figuur van de *bonus pater familias* – zijnde een persoon die zich redelijkerwijze gedraagt als een verantwoord persoon die alles doet wat nodig is om (voorzienbare) schade te voorkomen – niet overstijgen. In dat perspectief rijst dan ook de vraag of en in welke mate de bronnenbescherming in het criminologisch onderzoek ook juridisch kan worden gewaarborgd. Deze vraag wordt behandeld in de volgende paragraaf.

3. De juridische verankering van de criminologische bronnenbescherming

3.1. Een beroepsgeheim voor de criminoloog-onderzoeker?

Krachtens artikel 458 Sw. zijn de ‘geneesheren, heilkundigen, officieren van gezondheid, apothekers, vroedvrouwen’ en – in algemenere bewoordingen – ‘alle andere personen die uit hoofde van hun staat of beroep kennis dragen van geheimen die hun zijn toevertrouwd’ strafbaar wanneer zij de hen toevertrouwde geheimen bekendmaken buiten het geval dat zij geroepen worden om in rechte of voor een parlementaire onderzoekscommissie een getuigenis af te leggen enerzijds en buiten het geval dat de wet hen verplicht die geheimen bekend te maken anderzijds.² Aangezien de criminoloog-onderzoeker hoe dan ook niet valt onder de specifiek aangegeven beroepen, is het in dit kader vooral van belang om de tweede, meer algemene, categorie van titularissen van een beroepsgeheim nader te bekijken. Reeds in een arrest van 20 februari 1905³ preciseerde het Hof van Cassatie ter zake dat ‘enkel personen die een functie of een missie met een vertrouwelijk karakter uitoefenen en die door de wet, de traditie of de gewoonte als noodzakelijke bewaarders van de hun toevertrouwde geheimen worden beschouwd, gebonden zijn door de strafrechtelijk gesanctioneerde geheimhoudingsplicht’. Aldus ontwikkelde het Hof van Cassatie de figuur van de ‘noodzakelijke vertrouwenspersoon’, die inmiddels door de rechtspraak werd toegepast op zeer diverse beroepen en functies (ALLEMEERSCH, 2003).

In dit perspectief rijst vooreerst de vraag of de criminoloog-onderzoeker een functie met een vertrouwelijk karakter uitoefent, met andere woorden of het gaat om de beoefenaar van een vertrouwensberoep. De mogelijke indicaties van een dergelijk beroep zijn: (1) de maatschappelijke relevantie; (2) de behartiging van immateriële belangen; (3) de aanwezigheid van kennis en deskundigheid door een bepaalde opleiding en ervaring; (4) de maatschappelijke erkenning in een vorm van een titel en/of beroepsbescherming; en (5) de normering van de beroepsuitoefening door middel van een beroepsethiek (PUT, 2012). Ten aanzien van de eerste twee criteria is weinig discussie mogelijk. Het spreekt ons inziens voor zich dat criminologisch onderzoek maatschappelijk relevant is en dat de criminoloog-onderzoeker in hoofdzaak immateriële belangen behartigt. Met betrekking tot het derde criterium is het weliswaar duidelijk dat de criminoloog-onderzoeker een specifieke *knowhow* heeft ontwikkeld om een kwaliteitsvol onderzoek te kunnen voeren en dat de titel van criminoloog in beginsel enkel gedragen kan worden indien de daarvoor voorziene opleiding met succes werd doorlopen, doch dit neemt niet weg dat er sprake is van een zeer dunne scheidingslijn tussen de onderzoeksdomeinen waarin de criminoloog-onderzoeker actief is en deze van andere sociaalwetenschappelijke disciplines. Zo deze vaststelling reeds vragen opwerpt over de criminoloog-onderzoeker als ‘noodzakelijke’ vertrouwenspersoon, is dit des te meer het geval in het licht van het vierde en vijfde criterium. Criminoloog-

2 Volledigheidshalve dient wel te worden aangestipt dat artikel 458 Sw. niet de enige bepaling omtrent het beroepsgeheim is. In verscheidene sectoren zijn immers tal van (bijzondere) wettelijke bepalingen terug te vinden die het beroepsgeheim expliciet van toepassing verklaren op de daaronder ressorterende beroepsbeoefenaars (voor een overzicht zie MASSET, A. (2007). Beroepsgeheim. In X. Postal Memorialis. *Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten* (B 108 / 03 – B 108 / 20). Mechelen: Kluwer). Zo zijn de leden van de diensten van de jeugdbescherming conform artikel 77 Jeugdbeschermingswet (BS 15 april 1965) gebonden aan het beroepsgeheim en leggen artikel 28quinquies §1 Sv. en artikel 57 §1 Sv. een geheimhoudingsplicht op aan eenieder die beroepshalve zijn medewerking dient te verlenen aan respectievelijk het opsporingsonderzoek of het gerechtelijk onderzoek.

3 Cass. 20 februari 1905, *Pas.* 1905, I, 141, concl. Adv. Gen. JANSSENS.

onderzoeker vormt immers geen expliciet beschermde titel. Daarenboven ontbreekt het dit beroep aan de uitbouw van een duidelijke organisatie en werkwijze. De vaststelling dat een (criminologische) onderzoeker in zijn vooropleiding in aanraking komt met de deontologische principes waar de sociale wetenschapper dient rekening mee te houden, neemt niet weg dat de invulling daarvan naargelang het onderzoek en de onderzoeker in meer of mindere mate kan verschillen.

Hoewel geen van de vijf criteria op zich genomen doorslaggevend is en de rechter van geval tot geval dient na te gaan of er sprake is van een vertrouwensberoep (PUT, 2012), lijkt de criminoloog-onderzoeker ons niet beschouwd te kunnen worden als een vertrouwenspersoon in de zin van artikel 458 Sw. En zelfs als dit wel zo zou zijn, dan nog rijst de vraag of een criminoloog-onderzoeker door de wet, de traditie of de gewoonte kan worden beschouwd als een noodzakelijke bewaarder van een hem toevertrouwd geheim (BLOCKX, 2011). Aan deze voorwaarde is ons inziens niet voldaan: de respondent is immers niet verplicht op de diensten van de criminoloog-onderzoeker beroep te doen. De criminoloog-onderzoeker kan dan ook enkel beschouwd worden als een vrijwillige vertrouwenspersoon (VAN DER STRAETE & PUT, 2005) die door de respondent vrijwillig in vertrouwen wordt genomen, zonder dat deze met het oog op zorg- of hulpverlening daartoe genooddaakt is. ALLEMEERSCH (2003) wijst er in dit verband terecht op dat de loutere vaststelling dat er zich soms een vertrouwensrelatie ontwikkelt of dat cliënten (respondenten) gevoelige informatie toevertrouwen aan een professionele beroepsbeoefenaar (*in casu*: een justitieassistent), niet voldoende is om deze laatste onder het toepassingsgebied van het beroepsgeheim te brengen. Dit geldt *mutatis mutandis* ook voor de criminoloog-onderzoeker.

Aangezien de criminoloog-onderzoeker geen titularis is van een beroepsgeheim zal hij in voorkomend geval verplicht zijn tot medewerking met politie en justitie en zal hij zich bij een getuigenis in rechte niet kunnen beroepen op een zwijgrecht. Daarenboven is de criminoloog-onderzoeker onderworpen aan de algemeen geldende private aangifteplicht die voorzien is in artikel 30 Sv. Ingeval hij getuige zou zijn geweest van een aanslag hetzij tegen de openbare veiligheid, hetzij op iemands leven of eigendom, is hij aldus verplicht daarvan de bevoegde procureur des Konings op de hoogte te brengen. Gaat het om een criminoloog-onderzoeker die tevens het statuut van ambtenaar heeft, dan geldt conform artikel 29 Sv. een striktere aangifteplicht. Elke ambtenaar die in de uitoefening van zijn ambt kennis krijgt van een misdaad of wanbedrijf is immers verplicht om dit dadelijk te melden aan de bevoegde procureur des Konings. De notie 'kennis hebben' impliceert dat de betrokkene over concrete aanwijzingen beschikt van alle materiële en morele bestanddelen van het misdrijf (HUYBRECHTS, 2012), wat niet noodzakelijk impliceert dat hij ook getuige zou zijn geweest van het misdrijf.

3.2. Een discretieplicht voor de criminoloog-onderzoeker?

Nu de criminoloog-onderzoeker zich in beginsel niet kan beroepen op een wettelijk beschermd beroepsgeheim, rijst de vraag of hij drager is van een zogenaamde discretieplicht. De discretieplicht, die ook wel confidentialiteits- of vertrouwelijkheidsplicht wordt genoemd, wordt in de rechtsleer omschreven als de door de overheid, een beroepsorganisatie of particulieren opgelegde verplichting om bij het uitoefenen van een ambt of functie geen vertrouwelijke gegevens vrij te geven aan anderen dan diegenen die gerechtigd zijn om er kennis van te nemen (ALLEMEERSCH, 2003).

Hoewel het beroepsgeheim en de discretieplicht op het eerste gezicht dezelfde doelstelling nastreven, namelijk het afschermen van bepaalde informatie, en het bestaan van een discretieplicht niet belet dat er tevens een beroepsgeheim kan gelden ten aanzien van dezelfde beroepscategorie, zijn beide rechtsfiguren wezenlijk verschillend. Het beroepsgeheim beschermt niet alleen het belang van de betrokken beroepsgroep, maar tevens – en hoofdzakelijk – het algemeen belang en het belang van de personen die zich tot de betrokken beroepsbeoefenaar wenden. De discretieplicht daarentegen beoogt vooral de bescherming van het belang van een organisatie, dienst of onderneming. Waar de titularis van een beroepsgeheim ten persoonlijke titel in het kader van een vertrouwensrelatie informatie bekomt⁴, wordt aan de dragers van een gewone discretieplicht aldus informatie meegedeeld in naam van de dienst, organisatie of onderneming waarvoor zij werken. In die optiek is het logisch dat een discretieplicht niet alleen kan voortvloeien uit een wettelijke regeling, maar ook voorzien kan worden in omzendbrieven of dienstorders, arbeidsovereenkomsten, deontologische codes of statuten (ALLEMEERSCH, 2003; PUT, 2012).

Waar de titularis van een beroepsgeheim een zwijgrecht heeft en in beginsel autonoom beslist of hij voor de (onderzoeks)rechter een verklaring aflegt of niet (VERSTRAETEN, 2012), biedt de discretieplicht een veel minder vergaande bescherming. Zelfs als een criminoloog-onderzoeker drager zou zijn van een discretieplicht, dan nog geeft dit hem niet het recht om zich van een getuigenis te onthouden of om in het algemeen zijn medewerking aan de bewijsvoering in rechte te weigeren (PUT, 2012).⁵ In dat perspectief biedt een discretieplicht dan ook geen oplossing voor de in het kader van deze bijdrage aan de orde zijnde problematiek.

3.3. Naar een gewaarborgd bronnengeheim voor de criminoloog-onderzoeker?

Uit het voorgaande blijkt dat de criminoloog-onderzoeker geen titularis is van een beroepsgeheim, zodat artikel 458 Sw. – of enige andere wettelijke bepaling inzake het beroepsgeheim – geen grondslag biedt voor de bescherming van de bronnen. De vraag rijst dan ook in welke mate de bronnenbescherming op een andere wijze juridisch gefundeerd zou kunnen worden. Hierbij kan een parallel worden getrokken met de werkzaamheden van de (onderzoeks)journalist, die immers eveneens over gevoelige informatie beschikt en gezien de finaliteit van het journalistiek beroep uiteraard niet gehouden is tot een beroepsgeheim (LEMMENS, 2008).

Mede onder invloed van de rechtspraak van het Europees Mensenrechtenhof (EHRM)⁶ werd voor journalisten een specifieke beschermingsfiguur gecreëerd en werd bij Wet van 7 april 2005⁷ het journalistiek bronnengeheim ingevoerd. In beginsel kunnen journalisten aldus niet worden gedwongen hun informatiebronnen vrij te geven en inlichtingen, opnames en documenten te verstrekken die onder meer de identiteit van hun informanten kunnen bekendmaken; de aard of de herkomst van hun informatie

4 Volledigheidshalve dient te worden gewezen op de figuur van het ‘gedeeld beroepsgeheim’, dat verschillende door het beroepsgeheim gebonden beroepsbeoefenaars in staat stelt vertrouwelijke informatie onderling te delen, op voorwaarde dat dergelijke informatie noodzakelijk en pertinent is voor de opdracht van de andere beroepsbeoefenaar enerzijds en dat de bestemming van de informatie optreedt met eenzelfde doelstelling ten aanzien van dezelfde cliënt anderzijds (Cass. 13 maart 2012, P.11.1750.N).

5 Voor andere belangrijke verschillen, zie PUT (2012), 286-288.

6 EHRM 27 maart 1996, *Goodwin v. het VK*; EHRM 15 juli 2003, *Ernst e.a. v. België*; EHRM 27 november 2007, *Tillack v. Belgium*.

7 Wet 7 april 2005 tot bescherming van de journalistieke bronnen, *BS* 27 april 2005.

kunnen prijsgeven; de identiteit van de auteur van een tekst of audiovisuele productie kunnen bekendmaken; of de inhoud van de informatie en van de documenten zelf kunnen bekendmaken, indien daarmee de informant kan worden geïdentificeerd. Blijkens artikel 4 van de Wet van 7 april 2005 bestaat op dit zwijgrecht slechts één uitzondering, waarbij drie cumulatieve voorwaarden vervuld dienen te zijn. Aldus kan een journalist door een rechter worden gedwongen om zijn informatiebronnen vrij te geven indien die van aard zijn om misdrijven te voorkomen die een ernstige bedreiging opleveren voor de fysieke integriteit van één of meer personen⁸ én indien de gevraagde informatie niet alleen van cruciaal belang is voor het voorkomen van deze misdrijven, doch ook op geen enkele andere wijze kan worden verkregen.

Daarenboven kunnen gegevens die betrekking hebben op de informatiebronnen van de journalisten niet het voorwerp uitmaken van enige opsporings- of onderzoeksmaatregel, tenzij deze gegevens kunnen voorkomen dat één van de in artikel 4 van de Wet van 7 april 2005 bedoelde misdrijven worden gepleegd en verder ook de overige van de in dit artikel vooropgestelde voorwaarden worden nageleefd.⁹

Voor zover de criminoloog-onderzoeker geen journalist is, geniet hij vanzelfsprekend niet de door de Wet van 7 april 2005 voorziene bescherming. Dat neemt echter niet weg dat de aan deze wet ten grondslag liggende *ratio legis* tot op zekere hoogte ook voor criminoloog-onderzoekers zou kunnen gelden, zodat de vraag kan worden gesteld of ook voor hen geen wettelijk brongeheim gecreëerd zou kunnen *c.q.* moeten worden. Zo waarborgt het journalistieke bronnengeheim dat de journalist zijn taak als ‘waakhond’ kan uitoefenen, waarbij hij met name ook informatie kan inzamelen over maatschappelijk gevoelige en/of gevaarlijke thema’s en hij de samenleving hierover vervolgens kan informeren (GOMBEER, 2012; BAEKELAND, 2011). Wanneer de bronnen immers niet de zekerheid hebben dat hun verklaringen hen niet in moeilijkheden zouden kunnen brengen, zouden ze in voorkomend geval kunnen besluiten te zwijgen en zorgt de afwezigheid van een afdoende bescherming mogelijk voor een *chilling effect* (LEMMENS, 2008). Deze overwegingen kunnen ons inziens ook worden toegepast op de criminoloog-onderzoeker: ook hij onderneemt immers een ‘zoektocht naar de waarheid’ en ook hij tracht de burger te informeren over maatschappelijke gevoelige en/of gevaarlijke onderwerpen, weze het dat dit informatieve aspect zich bij criminologisch onderzoek eerder op een breder maatschappelijk en institutioneel niveau situeert.

Zo beschouwd zou de regeling inzake de bescherming van de journalistieke bronnen dus inspiratie kunnen bieden bij het uitwerken voor een regeling die van toepassing zou zijn op criminoloog-onderzoekers. Hierbij dient echter wel voor ogen te worden gehouden dat de Wet van 7 april 2005 geenszins alle problemen oplost. Enerzijds is geen uitdrukkelijke sanctie voorzien voor het geval de justitiële actoren deze wet niet zouden naleven (DELTOUR, 2008), terwijl het anderzijds hoe dan ook gaat om een problematiek die ... complex is en daarom uitnodigt tot het grondig afwegen ... van belangen en rechtsprincipes die in het geding zijn ... uiteindelijk gaat het om het veiligstellen van de aanspraken van de journalistieke vrijheid aan de ene kant, en het vervullen van de essentiële taak van justitie, nl. de waarheidsvinding, aan de andere kant (VOORHOOF, 2008, 14).

8 Hieronder vallen ook de in artikel 137 Sw. bedoelde terroristische misdrijven, in de mate zij de fysieke integriteit van personen in het gedrang brengen.

9 Art. 5 Wet 7 april 2005.

4. Bij wijze van besluit: een oproep tot proactieve reflectie

Het voorgaande maakt duidelijk dat de bescherming van de bronnen in het criminologisch onderzoek tot op heden niet wettelijk gewaarborgd is en dat ter zake slechts zeer algemene deontologische richtlijnen gelden. Gelet op de in deze bijdrage geschetste maatschappelijke evolutie die tot uiting komt in toegenomen transparantieclaims en een eerder op korte termijn gericht risicodenken, lijkt een proactieve reflectie vanuit een kritische wetenschappelijke houding aangewezen. Een antwoord formuleren op de vraag in welke mate de bronnenbescherming in het criminologisch onderzoek vereist is en hoe een dergelijke bescherming vorm zou moeten worden gegeven, vereist immers een delicate afweging van de bestaansvoorwaarden van de criminologie als kwaliteitsvolle multidisciplinaire wetenschap enerzijds en de belangen van de rechtelijke waarheidsvinding anderzijds. Bij deze afweging zal onder meer aandacht moeten worden besteed aan de gevolgen verbonden aan het vrijgeven van onderzoeksdata, de zwaarwichtigheid van de waarheidsvinding en de belangrijkheid van de betrokken informatie voor de waarheidsvinding.

Bij deze noodzakelijke reflectie dienen niet alleen de universitaire en andere criminologische onderzoeksgroepen, met inbegrip van de Vlaamse Vereniging voor Criminologie, te worden betrokken, doch is tevens vereist dat andere belanghebbende partijen – politie, justitie, welzijnsvoorzieningen, enz. – en belerende disciplines (bv. psychologie, welzijnswerk) elk vanuit hun positie hun verwachtingen en visie op dit vlak kunnen verduidelijken. Aangezien de vraag naar bronnenbescherming in het criminologisch onderzoek ook in andere landen rijst, verdient het daarenboven aanbeveling om deze vraag ook vanuit een internationaal en vergelijkend perspectief te benaderen (PALYS & LOWMAN, 2000; O'NEIL, 1996).

In afwachting van het vereiste fundamenteel debat zal de criminoloog-onderzoeker bij gebrek aan een beschermingsstatuut niet anders kunnen dan spaarzaam en precies om te springen met het garanderen van vertrouwelijkheid aan zijn respondenten, waarbij hij hen adequaat voorafgaandelijk moet informeren over de mogelijke beperkingen. Alleen dan zal de betrokken respondent op een onderbouwde wijze kunnen beslissen om al dan niet mee te werken aan het onderzoek. Als een (loze) belofte echter het sterkste overtuigingsmiddel is bij het beschermen van bronnen, dan moet in navolging van Scarce (ISRAEL, 2004, 10) de vraag worden gesteld of criminologische onderzoekers 'as information gatherers and transmitters ... will be bankrupt – morally and professional ...'

Referenties

- ACADEMY OF CRIMINAL JUSTICE SCIENCES (ACJS) (2000). *Code of Ethics*. Verkregen op 16 september 2013, via http://www.acjs.org/pubs/167_671_2922.cfm.
- ALLEMEERSCH, B. (2003). Het toepassingsgebied van art. 458 Strafwetboek. Over het succes van het beroepsgeheim en het geheim van dat succes. *Rechtskundig weekblad*, 67(1), 1-19.
- AMERICAN SOCIOLOGICAL ASSOCIATION (ASA) (1999). *Code of Ethics and Policies and Procedures of the ASA Committee on Professional Ethics*. Verkregen op 16 september 2013, via <http://www.asanet.org/images/asa/docs/pdf/CodeofEthics.pdf>.
- BAEKELAND, C. (2011). De 'War on Terror' en het journalistiek bronnengeheim: droomheweljk of (v)echtscheiding? In C. DECLERCK & P. FOUBERT (eds.), *Geheimen in het recht*. Antwerpen: Intersentia, 155-184.

- BECK, U. (1992). *Risk Society. Towards a new modernity*. London: Sage.
- BECK, U., BONSS, W. & LAU, C. (2003). The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, Hypotheses and Research Programme. *Theory, Culture and Society*, 20(2), 1-33.
- BLOCKX, F. (2011). Het beroepsgeheim in de deontologie en in het strafrecht: een begrip-analyse. *D & T*, 2, 321-337.
- BOUCKAERT, G., HONDEGHEM, A., VOETS, J., OP DE BEECK S. & CAUTAERT, E. (eds.) (2011). *Handboek overheidsmanagement: Overheid in beweging*. Brugge: Vanden Broele.
- BOUTELLIER, H. (2008). Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving. In H. BOUTELLIER & R. VAN STEDEN (red.), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 151-173.
- BRITISH SOCIETY FOR CRIMINOLOGY (BSC) (2006). *Code of Ethics for Researchers in the Field of Criminology*. Verkregen op 16 september 2013, via <http://www.britsoccrim.org/docs/CodeofEthics.pdf>.
- DELTOUR, P. (2008). Uitstekende bronnenwet botst op taaie gerechtelijke gewoonten en nieuwe uitdagingen. In D. VOORHOOF (ed.), *Het journalistiek bronnengeheim onthuld*. Brugge: Die Keure, 39-56.
- DENCH, J., IPHOFEN, R. & HUWS, U. (2004). *An EU Code of Ethics for Socio-Economic Research*. Verkregen op 16 september 2013, via <http://www.respectproject.org/ethics/412ethics.pdf>
- DEVROE, E. (2010). Wetenschap voor beleid of beleid voor wetenschap? Een analyse van 15 jaar politie en justitie onderzoek in België. *Panopticon*, 3, 11-39.
- FEDERAAL WETENSCHAPSBELEID (2009). *Ethische code van het wetenschappelijk onderzoek in België*. Verkregen op 16 september 2013, via http://www.belspo.be/belspo/organisatie/publ/pub_ostc/Eth_code/ethcode_nl.pdf.
- GOMBEER, T. (2012). De bescherming van het journalistieke bronnengeheim. In L. PAUWELS & G. VERMEULEN (eds.), *Actuele ontwikkelingen inzake EU-strafrecht, veiligheid, politie, strafprocedure, prostitutie en mensenhandel, drugsbeleid en penologie*. Antwerpen: Maklu, 60-169.
- HUYBRECHTS, L. (2012). Aangifte van misdrijven. In A. VANDEPLAS, P. ARNOU & S. VAN OVERBEKE (eds.), *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*. Mechelen: Kluwer, 1-41.
- ISRAEL, M. (2004). Strictly confidential? Integrity and the Disclosure of Criminological and Socio-Legal Research. *British Journal of Criminology*, 44(5), 715-740.
- LEMMENS, K. (2008). 'Wovon man nicht reden kann, darüber muss man schweigen'. Het journalistieke zwijgrecht wettelijk beschermd. In D. VOORHOOF (ed.), *Het journalistiek bronnengeheim onthuld*. Brugge: Die Keure, 19-37.
- MAESSCHALK, J., BEYENS, K. & DECORTE, T. (2008). Ethische aspecten van criminologisch onderzoek. In J. GOETHALS & L. PAUWELS (eds.), *Kwantitatieve en kwalitatieve criminologische onderzoeksmethodes: een introductie, Criminologische Methodesreeks Deel I*. Leuven/Gent: Acco, 186-197.
- MASSET, A. (2007). Beroepsgeheim. In X. *Postal Memorialis. Lexicon strafrecht, strafvordering en bijzondere wetten* (B 108 / 03 – B 108 / 20). Mechelen: Kluwer.
- NATIONAL HUMAN RESEARCH PROTECTIONS ADVISORY COMMITTEE (NHRPAC) (2002). *Recommendations on Confidentiality and Research Data Protections*. Verkregen op 16 september 2013, via <http://www.hhs.gov/ohrp/archive/nhrpac/documents/nhrpac14.pdf>.
- O'NEIL, R. (1996). A researcher's privilege: does any hope remain? *Law and Contemporary Problems*, 59(3), 35-49.
- O'MALLEY, P. (ed.) (2010). *Crime and risk*. London: Sage.

- PALYS, T. & LOWMAN, J. (2000). Ethical and Legal Strategies for Protecting Confidential Research Information. *Canadian Journal of Law and Society / Revue Canadienne droit et société*, 15(1), 39-80.
- PUT, J. (2012). De kar of het paard? Justitieassistenten en het beroepsgeheim. *Nullum Crimen: Tijdschrift voor Straf- en Strafprocesrecht*, 7(4), 286-296.
- VAN DER STRAETE, I. & PUT, J. (2004-2005). Het gedeeld en gezamenlijk beroepsgeheim. Halve smart of dubbel leed? *Rechtskundig Weekblad*, 2, 41-59.
- VAN GUNSTEREN, H. (2008). Risicoburgers. Veranderende opvattingen over burgerschap en veiligheid. In H. BOUTELLIER & R. VAN STEDEN (red.), *Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 11-29.
- VERSTRAETEN, R. (2012). *Handboek strafvordering*. Antwerpen: Maklu.
- VOORHOOF, D. (2008). De Belgische bronnenwet (dubbel) gecheckt. Woord vooraf. In D. VOORHOOF (ed.), *Het journalistiek bronnengeheim onthuld*. Brugge: Die Keure, 1-18.
- WIGGINS, E. & MCKENNA, J. (1996). Researcher's Reactions to Compelled Disclosure of Scientific Information, *Law and Contemporary Problems*, 59(3), 67-94.